

307

ՀԱՅ ԲԺՇԿԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆ

Դ. ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ

ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԱԾ

ԱՏԵՆԱՊԵՏ

ՏՕՐԹ. ԵԴ. ՇԱՀՊԱԶԷ

ԷՆ

ԿԱՐԴԱՑՈՒԱԾ

ԹՐԴ ՏԱՐԵՇՐՋԱՆԻ ՍԿԻԶՐԸ

4 Յունուար 1920|ն

պր. Ֆ. ՀԱՐՆԱՆ

ազ գծեր Ափրիկա խան թիւ 12

Մարտ 1920

61

2-24

36322 ա. հ.

61
N-24

ՀԱՅ ԲԺՇԿԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆ

Կ. Կ.

Դ. ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ

2002

ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԱԾ

ԱՏԵՆԱԿՈՒՄ

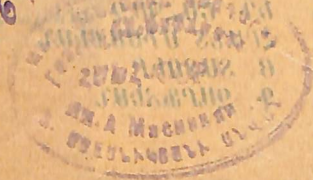
ՏՈՐՔ. ԵՒ. ՇԱՀՊԱԶԷ

Խ.

ԿԱՐԴԱՑՈՒԱԾ

ԹՊ. ՏԱՐԵՐԶՈՆԻ ՍԿԵՐԸ

4 Յունուար 1920 թ.

(2920)
39
19913 - 59

9676

Մ Ո Ւ Տ Ի Բ

ՀԱՅ ԲԺՇԿԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՅ ԲԺՇԿԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆ ԸՄԹ (1919) ՏԱՐԵՐԶՈՆԻ

Ե Լ Բ

Մ Ո Ւ Տ Ի Բ		Ե Լ Բ	
25 մին. անդամներու Բ. լղ տարեկանը	ԳՐԸ. ԲԻ.	Փարզաբանի միավորի փոխար. միջին	ԳՐԸ. ԲԻ.
49 նոր	1251 50	1920 Յունուար վերջ	2400
49 " " " " " " " " " " " "	2107 50	Տարգրաբան ծախք	2600
3 հին	4900	Երկու անգամ թվյառնություն	1800
մուտք և տարեկանը	420	Երկու անգամ պահին գոնադանին նույնը	100
նույնը	50	120 հոտ	60
Գ. լղ տարեկանը, փոխանցումը դրամ	9082	Տարգրաբանի քաղաքապետարանի	6900
	9845 50	31 Գինի, 1919 պարզաբան դրամ Խառու-	11747 50
	18707 50	կին միջ	18707

ԴԻԻԱՆ Ա. ՏԱՐԵՇՐԱՆԻ
1912—1913

Ասենապետ	ՏՕԲԹ. Հ. Պ. ՄԱՏԹԷՈՍԵԱՆ
Դեր-Ասենապետ	» Վ. Յ. ԹՈՐԳՈՄԵԱՆ
Ասենապետի	» Գ. ԴԱՐԻԹԵԱՆ
Դեր-Ասենապետի	» ՍԵՐԹԼԵԱՆ
Գանձապետ	» Բ. ՉԻԼԻԿԻՐԵԱՆ
Դրապան	» Յ. ԷՔՄԷՔՃԵԱՆ

ԴԻԻԱՆ Բ. ՏԱՐԵՇՐԱՆԻ
1913—1914

Ասենապետ	ՏՕԲԹ. Հ. Պ. ՄԱՏԹԷՈՍԵԱՆ
Դեր-Ասենապետ	» Գ. ՉՕԼՐԱՊ
Ասենապետի	» Գ. ԴԱՐԻԹԵԱՆ
Դեր-Ասենապետի	» Խ. ՓԱՓԱՉԵԱՆ
Գանձապետ	» Բ. ՉԻԼԻԿԻՐԵԱՆ
Դրապան	» ՊԱՉԻԼ ԽԱՆ

ԴԻԻԱՆ Գ. ՏԱՐԵՇՐԱՆԻ
1914—1915

Ասենապետ	ՏՕԲԹ. Վ. ԹՈՐԳՈՄԵԱՆ
Դեր-Ասենապետ	» Բ. ՉԻԼԻԿԻՐԵԱՆ
Ասենապետի	» Յ. ԱՐԹՐԵԱՆ
Դեր-Ասենապետի	» Խ. ԳԱՓԱՄՈՃԵԱՆ
Գանձապետ	» Յ. ՏԱՏՈՒՐ
Դրապան	» ՊԱՉԻԼ ԽԱՆ

ԴԻԻԱՆ Ը. ՏԱՐԵՇՐԱՆԻ 1919

Ասենապետ	ՏՕԲԹ. Վ. ԹՈՐԳՈՄԵԱՆ
Դեր-Ասենապետ	» Բ. ՉԻԼԻԿԻՐԵԱՆ
Ասենապետի	» ԵԴ. ՇԱՀՊԱՉ
Դեր-Ասենապետի	» Ա. ՊԱՉԻԼՎԱՆԵԱՆ
Գանձապետ	» Յ. ՏԱՏՈՒՐ
Դրապան	» Գ. ՉԱՐՅՃԵԱՆ

ԴԻԻԱՆ Թ. ՏԱՐԵՇՐԱՆԻ 1920

Ասենապետ	ՏՕԲԹ. Վ. ԹՈՐԳՈՄԵԱՆ
Դեր-Ասենապետ	» ՊԱՉԻԼ ԽԱՆ
Ասենապետի	» ԵԴ. ՇԱՀՊԱՉ
Դեր-Ասենապետի	» ՀՐԱՆՏ ՄԻՍԱԲԵԱՆ
Գանձապետ	» Յ. ՏԱՏՈՒՐ
Դրապան	» Գ. ՉԱՐՅՃԵԱՆ

Յարգելի արուեստակիցներ,

ձիշտ տարի մը եղաւ, երբ Թրքական արշաւոր-
քէն նոր ազատած, միութեանս սակաւաթիւ անդամնե-
րը, Ասենապետ Տօք. Թորգոմեանի հրաւերով, հա-
ժողովուեցանք, անդողող լիամբով մը, վերակազ-
մուելու ու մեր գիտական ու առողջապահական բաժի-
նը բերելու Հայկական ծով ցաւերուն:

Այն օրը մեզի համար Թէ ուրախութեան, և թէ
սուգի օր մը եղաւ, ուրախութեան օր էր՝ որովհետեւ
վերապրող արուեստակիցներս կարող եղած էինք ինք-
նամփոփուելու, վերստին կազմակերպելու այն միու-
թիւնը՝ որ եռամեայ բեղուն դործունէութեամբ միշտ
օգտակար հանգիստացած էր. սուգի օր էր՝ որովհետեւ
կորսնցուցած էինք չարք մը արժէքաւոր ու պատուա-
բեր բնակիչներ, որոնք իրենց հեղինակաւոր ճայնովը,
միշտ միութեանս մակարդակը կրցած էին բարձր պահել:
Նոյն օրը Ասենապետ Տքթ. Թորգոմեան, ի բա-
ցակալութեան ատենադպիր Տքթ. Արթինեանի, կար-
դաց Գ. տարեխջանի (1914-1915) տեղեկագիրը և
խիստ գեղեցիկ նառով մը պատմականը բնաւ, Հա-
յկական միութեան, կառավարութեան կողմէ խա-
փանման, և անդամներէն մէկ մասին արտորանքին ու
խժոճօրէն սպաննութեան պարագաները յիշելով, հրա-
ւեր կարդաց, մեզի՝ վերապրողներուս, վառ գործու-
նէութիւն մը ունենալ, ազգային վերածնունդի և
հայրենիքի վերաշինութեան այս շրջանին, ու անհատա-

ցած արուեստակիցներու յիշատակին : յայտնկայս յար-
զանքի արտայայտութիւն մը առաջարկեց , որուն հե-
տեւեցան ժողովականները տխրագոյն երկրւոյ մը ու-
թեամբ :

Յետոյ ըստ օրինի Դիւանի ընարութեան ձեռնար-
կելով Տ.քթ. Թորգ. մեան , Չիլինկիրեան և Տատուր վե-
րահաստատուեցան իրենց պաշտօնին մէջ , ընկերակից
ունենալով , իրեն Թանադպիր Տ.քթ. Նդ. Շահպազ ,
փոխ-ատենադպիր Տ.քթ. Պահլէվանեան և գրապահ
Տ.քթ. Զարֆեան , և որոշուեցաւ որ յետ այսորիկ
միութեանս վերածնունդի այս թուականը , նոր շրջա-
նի մը սկիզբը սեպելով , գործունէութեան Դ. իսկ հիմ-
նարկութեան Լ. տարին համարուի :

Այս առաջին պատմական նիստին վերջ , հետզհետէ
Խիութիւնս իր առաջ գտաւ , բազմապահանջ հոգեր , և
մեծ պարտականութիւն , որուն համար ստիպուեցաւ
կոչ մը ընել Հայ բժշկութեան , բոլորուելու համար սոյն
միութեան չուրջ և ձեռք ձեռքի առած աշխատելու ,
ազգային առողջապահական պէտքերը թեթեւցնելու
նուիրական գործին , և այսօր ուրախ ենք ըսելու որ
մեր այսօրվոյն պատասխանեցին երիտասարդ նոր ոյժեր ,
որով՝ միութեանս անդամներուն թիւը եղաւ 120 :

Այսօրահին մէջ հետզհետէ ունեցանք 17 լիազու-
մար ժողովներ , որ խնամով պատրաստուած գիտական
ուսումնասիրութեամբ և Ազգային կարեւոր գործունէ-
ութեամբ ոչ նուազ արդիւնաւոր եղաւ ինչպէս անցեալ
տարուանինները :

Այս շրջանին մէջ կարգացուած աշխատութիւնները
հետեւեալներն են :

1. — Իրական դիչերալուրութեան ախտանիշները
(Les symptômes d'Héméralopie Essentielle) Տօք.
Նր. Շահպազէ : Այս հիւանդութիւնը թէպէտեւ չափ
հազուադրուտ , բայց պատերազմի առթիւ կեանքի բնա-
կանոն պարտաններու փոփոխութեամբ թէ զինուորնե-
րու և թէ տարագիրներու մէջ յաճախակի տեսնուիլ
սկսած էր : Տօքթօրը պատերազմի առթիւ հարկւրաւոր
հիւանդներու վրայ կատարած ուսումնասիրութեամբ
կարող եղած էր այս հիւանդութեան ախտանիշները
որոշել , որոնք մինչեւ հիմա բժշկական մատենագրու-
թեան մէջ գրեթէ յիշուած չէին :

2. — Ֆրանկախտի մէջ Վասերմանի հակազդեցու-
թիւնը (La réactive de Wassermann dans la syphilis)
Տօք. Ն. Ուզունեանէ , որով Ֆրանկախտի ժանրէին և
անոր արեան մէջ արտադրած Colloïdներուն բազմա-
տեսակ (polyvalent) ըլլալէն , Վասերմանի հակազդե-
ցութեամբ Ֆրանկախտի ախտածանաչումը միայն բազ-
մատեսակ antiğenներու գործածութեամբ կարելի եղած
ըլլալը պարզեց :

3. — Թոքապարկի լուացումը և անոր վտանգները .
Տօք. Պազիլ խանէ՝ հմտակց ուսումնասիրութիւն մը ,
որով՝ Սնդոյ — Սաքսօն հեղինակաւոր բժիշկներու կար-
ծիքներուն հետ , բերած էր նաեւ իր անձնական փոր-
ձառութեան արդիւնքը և կը հետեւցնէր ըսելով թէ՝
« Թոքապարկի հետ խաղալը միշտ իր վտանգները կրնայ
ունենալ : »

4. — Ջերմամիզութեան պատուառար (Le. vaccin antigonococcique) Տօք. Ն. Ուզունեանէ, որ ձեռնահասօրէն պարզած էր պատուառարն և ինքնապատուառարն օգտակարութիւնը, թէ Ջերմամիզութեան և թէ անոր բարդութիւններու մէջ, նկատի ունենալով indice opsoniqueը, որ միայն այս նշանով կարելի էր դարմանումի աստիճանը ճշդել:

5. — Նէօսարվարոանը Ապանիական հիւանդութեան մէջ. Ֆիլիպէի մեր թղթակից անդամներէն Տօք. Օրմանեանէ, որ կը ջատագովէր Նէօսարվարոանի օգտակարութիւնը յիշեալ հիւանդութեան մէջ:

6. — Անգլիերէն ցուցակ մը Պոսթրի մեր թղթակից անդամներէն Տօք. Ճէլլալէ. սոյն ցուցակը երկամուսքի հիւանդութիւններուն աստաճանաչումը դիւրացնելու համար, յիշեալ հիւանդութիւններուն, մէկի մէջ յատուց բերած փոփոխութիւնները կը պատկերացնէր:

7. — Զրայիր թոքափառարորի (Pleurésie avec épanchement) վրայ ուսումնասիրութիւն մը Տօք. Ս. Ուզունեանէ:

8. — Նեարդուոյցաւոր արգանդի մը մէջ սաղմերկերին արգելափակումը (Rétention placentaire dans un utérus fibromateux) Տօքթ. Եաղուպէ: Սոյն պարագային ենթակայն եղած էր կին մը, որ արգանդի նեարդուոյց մը ունենալով հանդերձ յղի մնացած էր, քայց վիժում տեղի ունենալով սաղմերկերը (placenta) չէր դուրս ելած և արգելափակուած էր նեարդուոյցին (fibrome) ետեւը: Կինը չափ տաղանապալի վիճակի մը մէջ գտնուելուն և սաղմերկերին ուրիշ կերպով դուրս

հանելը անկարելի ըլլալուն, Տօքթ. Եաղուպէ յակամայից բճնադատեալ ստիպուած էր որովանահատութիւն ընել, և արգանդը իր բոլոր պարունակութիւնովը հանել: Գործողութիւնը յաջողած բայց ենթական չէր կրցած հետեւութիւններուն տակալ:

9. — Գրանկախտի նշանակելի պարագայ մը 12 տարեկան տղու մը վրայ Տօքթ. Մէլզուրեանէ:

Բացի այս շահեկան աշխատութիւններէն Միւլթիանն ամէն նիստին. ունեցած ենք բժշկական տուրիւններ, որոնց պիտաւորները հետեւեալներն են.

1. — Նաղիկի հաղուադիւս պարագայ մը հօթանառունամեայ ծեր կնոջ մը վրայ Տօքթ. Թորգոմեանէ:

2. — Բժաւոր ժանտառնեղի հետեւանքով առաջ ելած ստքի գիւղնացումի պարագայ մը Gangrène de l'extrémité inf. Տօքթ. Թորգոմեանէ, որ զայն սկստանաժէր փոքրիկ տարիքի մէջ գտնուող աղջկան մը վրայ և զարմանօք տեսած էր, որ կ'ապրէր այս փրած ոտքով երկար ժամանակ առանց չար հետեւանքի:

4. — Վախի հետեւանքով տարբերա կնոջ մը վրայ տեսնուած ամբողջական կիսանգալուսիւն Hemianesthesiaի պարագայ մը Տօքթ. Թորգոմեանէ, որուն մէջ, աւազբաւ էր ենթակային տեսողութիւնէ ու լսողութիւնէ զատ, աջ կողմի զգայարաններուն զգացողութենէ զուրկիլը:

5. — Փոքր տղու մը վրայ անկման հետեւանքով յառաջ եկած ընդերքափառի պատուածքի պարագայ մը échiure de l'Epiplon Տօքթ. Եաղուպէ, որ այս վիրաւնութեան հետեւանքով յառաջ եկած ներքին

արիւնահոսութեան առաջին առած էրաջող գործողութեամբ :

6. — Նշկահատութեան գործողութենէ յառաջ եկած ջղագարութեան պարագայ մը Տօքթ. Ֆրենսիսընտէն, որ պատահած էր Շիշլի Է. Կ. Խաչի հիւանդանոցը որքի մը վրայ. աղբութիւն, անխօսութիւն, արտի չափազանց արտիւսմ եւ պրկում անստանշաններով :

7. — Կուրագիի հիւժախան ուռուցի Tuberculum du Coccum գործողութեան պատճառով մը Տօքթ. Մալիստէ :

8. — Պակարձէնային ախտանշանք (Symptomes mastoïdiens) ցոյց տուող հիւանդ մը Տօքթ. Տաուրէ, որ առանց պակարձէնարոր (mastoïdite)ի գործողութեան միայն paracentèsով ձախ ականջի թմբուկը ծակելով ապաքինած էր :

9. — Ազգային հիւանդանոցի մէջ կատարուած միջառարի գործողութեան պարագայ մը Տօքթ. Մայիսանէ. որ գործողութենէ 14 օր վերջը հիւանդին ձախ արունքին վրայ երակախցումի (thrombose)ի հետեւանքով դիակնացումի առաջացեալ նշաններ դիտած ըլլալը կը յայտնէր :

10. — Նորածինի մը վրայ տեսնուած արբանի անբնականոն երեւոյթ մը եւ վեց տարեկան փոքրիկ տղու մը վրայ ծնանականութեան նոր ձեւ մը, զոր պատճեց Տօքթ. Պահչէպանեան :

11. — Անկումի հետեւանքով արիւնամիզութեան պարագայ մը Տօքթ. Արզումանէ որ գարմանած էր սառի պարկերով :

12. — Ինքնասիրահարութեան պարագայ մը Տօքթ. Պորդոմեանէ. այն ջղային հիւանդութեան ենթական էր 19 տարեկան աղջիկ մը չառ զարգացած :

13. — Հիւժախտային ծագումէ սրբանային անձկութեան պարագայ մը retrécissement annulaire de l'ampoule anale d'origine tuberculeuse Տօքթ. Եալուպէ Եւ Մոփսէսեանէ :

Այն տարեշրջանին ունեցանք նաեւ պատհական եւ քանասիրական երկու աշխատութիւններ Տօքթ. Պորդոմեանէ :

Առաջինը կը վերաբերէր Հանգուցեալ Տէր Ռիւեախեան Խոնի կեանագրական ճօթեւում, որոնցմով կը ներկայանար հանգուցեալ Ռիւեաքի Կ. Խան, Ազգային, դրամայն եւ գիտական երեսակ տեսակէաներով. Իսկ երկրորդը, քէ ինչ աշխատքիւն պատշաճամ էին մեր նախնիք Ժակսայիսի վրայ. այս ուսումնասիրութեամբ Տօքթ. Պորդոմեանի կը ներկայացնէր Միսիթար Հերացիի, Ամիրտովղաթ Ամասիացիի, Ստեփան Շաշրմանեանի աշխատութիւնները, նաեւ Պօղոս վարդապետ Տէր Պետրոսեանի մը ուսումնասիրութիւնը, որուն մէջ հետաքրքրական կէտք այն էր՝ որ 1838ին երկու հայ բժիշկներ ճաղիկի պատուատան հետեւողութեամբ ժանտախտի պատուատան ալ փորձած էին իրենց անձին վրայ, բայց արդիւնքը անյաջող եղած էր զժրախտաբար :

Աւրախ հենք նաեւ յայտնելու թէ մեր յարգելի ընկեր Տօքթ. Զիլինկիրեանի յուզած ամուսնական վկայականի խնդիրը այս շրջանին գոհացուցիչ եղբար :

կուցութեան մը յանդեպաւ . անցեալին պէս ալ անգամ
այ Տօքթօր Չիլինկիրեան երկար ժամանակ
բանախօսութիւնով պաշտպանողականը ըրաւ իւր
թէզդին և չառ ձեռնասօրէն պարզեց մինչև հի-
մա եղած թէ գրաւոր և թէ բերանացի գիտողութիւն-
ները և եզրակացուց բերով որ, «Ամուսնական վը-
կայականի հարցը հակառակ չառ բարդ և գործնակա-
պէս դժուար կիրարկելի խնդիր մը եղած ըլլալուն գոր-
ծադրութիւնը գերազանցապէս օգտակար պիտի ըլլայ
մեր ասորագայ սերունդին ազնուացումին և ժողովը յան-
գեցաւ սա եզրակացութեան թէ յետ այսօրիկ ամէն
ամուսնացողներ պարտաւոր ըլլան բժշկական վկայական
ունենալու ի ձեռին, հաստատող թէ իրենց առողջու-
թիւնը ատակ է ամուսնութեան . այս առթիւ պէտք է
յայտարարենք թէ, միութեանս սոյն որոշումէն ի վեր
ազգային իշխանութիւնները առանց բժշկական վկայա-
կանի որեւէ ամուսնութեան հրաման չեն տար :

Այս ասորեչրջանին ունեցանք նաև բանախօս հիւ-
բեր ի մէջ ալոց Հայկական պատուիրակութեան զին-
ուորական ներկայացուցիչ ժէնէրալ Բադրատունին որ
պատիւ ըրած էր միութեանս մէկ նիստին ներկայ զըտ-
նուելով, հաղորդել արեւելեան Հայ բժիշկներու բա-
րեւները և ժողովին նկատողութեան յանձնեց Տքթ .
Վահան Արծրունիի մէկ նամակը, որ Արեւմտեան Հայ
բժշկական դասուն աշխատակցութեան հրաւեր կը կար-
գար, նոր հրատարակելի բժշկագիտական բառարկրքին
բառերուն հայացումին համար :

Միութեանս մէկ ուրիշ
նիստին ներկայ գտնուելու Բարիզի Բասթէօնեան հաս-
տատութեան բժիշկներէն Տօքթ . Լօրիս Մելիքօֆ, որ
հակիրճ տեսութեամբ ծանօթացուց մեզի պատերազմին
չրջանին տեղի ունեցած միբրոպարանական նորահար
գիտերը :

Սուրբ ունեցանք նաև լսելու Ֆրանսացի վիրա-
բույժ Պր . Gaston de Camonը որ պատերազմի տուած
վիրապիտական բժշկական դասերուն վրայ րնդհանուր
հայեացք մը ըրաւ :

Այս ասորեչրջանին միութեանս իւր գործունէու-
թիւնը լով գիտական աշխատութիւններով չը սահմա-
նափակեց այլ ունեցաւ ազգային գործունէութիւններ .
որոնց մէջ յիշատակելի են իւր անդամներուն Հ . Կ .
Պալի հիւանդանոցներու և Հայկական որբանոցներու
մատուցած առողջապահական դուրդուրալիւ սպասար-
կութիւնը :

Ոչ նուազ կարեւոր էր նաև, հաստատած հիւան-
դատանութեան դասընթացքը, պատրաստելու հա-
մար հիւանդապահահիւններ, սրանք կոչուած են
մեր տարաբարդ որբերուն քայքայուած առողջու-
թիւնը փրկելու, սոյն նպատակաւ կազմուեցաւ յանձ-
նաժողով մը նախագահութեամբ Տօք . Ջօհրապի
և անդամակցութեամբ Մութաֆեան, Էմիրդէ, Պալատան,
Պետրոս Միտաքեան և Սմտարեան Տօքթօրներու, մշա-
կելու համար ծրագիր մը հիւանդապահութեան . Այս
յանձնարումը քիչ ժամանակէն կրցաւ զլուի հանել
նախկին ծրագրին թիկեւ փոփոխութեամբ ուրիշ
ծրագիր մը, որ գործադրութեան գրուելով կազ-

մուեցաւ ուսուցչական մարմին մը նախագահութեամբ Տօք. Զիլինկիրեանի և աշխատակցութեամբ Կ. Խանճեան, Արմենակ-Խանճեան, Տիգրան Ալլահվէրտի, Մեղակուրեան, Ն. Ուզունեան, Յովհաննէս Թաշճեան, Սմայրեան և Պալատան տօքթօրներու ու գրեթէ երկու ամիս տեւող դասընթացքով մը, որուն հետեւեցան բաւական թիւով տիկիներ և օրիսրդներ, թէ տեսական և թէ գործնական կերպով պատրաստեցին հիւանդապահութիւններ՝ այս հիւանդապահութիւններէն յետ քննութեան միայն 17ը վկայականի արժանի դատուելով Ս. Պատրիարք Տօք. Հ. Կ. Խաչիկ. ատենապետահի Տիկին Մարի Աթամզօրլեանի, Հայ ատամնորոշական և զեղագործական Միութիւններու անդամներու ներկայութեամբ հանդիսաւորապէս բաշխուեցաւ անոնց վկայականները, և այսօր այդ հիւանդապահութիւնները կարեւոր պաշտօններու մէջ կը ծառայեն :

Հայաստան բժշկական ասօքսիութիւն մը գրկելու մատին անդամներու կողմէ յայտնուած բուսն փափաքին գոհացում տալու նպատակաւ գիտեմ կատարուեցաւ Ազգ. ինստատարութեան և Հայ Կարմիր Ուաչի բաց տնտեսական պատճառներ արդելք հանդիսացան այս փափաքը ի ազարծելու, թէև միութեանս անդամներէն Տօք. Քաջբերտնի, Տօք. Աճէմեան, Տօք. Թէրզեան և ուրիշներ այլ և այլ պաշտօններով կը գրտնախն հայաքնակ տեղիք ազգային խնամատարութեան և Հայ Կարմիր Ուաչի կողմէ պաշտնաւարելով, նոյնպէս մեր երկաւասարդ քնիւրներէն Տօքթ. Յովհաննէս Թաշճեան Հայ Կարմիր Ուաչի օժանդակութեամբ չրջուն հիւանդանոց մը կը պատրաստէ ներգաղթի ժամանակ օգտաւորները :

ւանդանոց մը կը պատրաստէ ներգաղթի ժամանակ օգտաւորները :

Միութիւնս յաջողեցաւ իր անդամներուն չնորհիւ քաւականաչափ զեղեր նսման աւանդ զինին հաւաքելով, ուղղարկել Հայաստանի մայրաքաղաքը Երեւան, ուր արեւմտահայ գաղթականներու մէջ ճարակ գաւած հիւանդութիւններու մանաւանդ մայրաքաղաքի համար զեղօրայքի շատ պահանջ կար. այս առթիւ բազմը ունեցանք քննուենելու Հայաստանի արտաքին գործոց և զինուորական նախարարութեանէ չնորհակալութեան գիւրբի որոնք կը պահուին մեր ատենագրութեան մէջ :

Այս տարեշրջանին միութեանս վերապրող բժիշկները իրենց պարտականութիւն սեպեցին, անհետացած Հայ բժիշկներու յիշատակը յաւերժացնելու նպատակաւ Ֆրանսերէն և Հայերէն խմբագրուած յիշատակաբանի մը հրատարակութիւնը ուր ցուցակագրուած պէտքեր որ լլլային, թէ սպաննուած Հայ բժիշկներու անունները իրենց մասին եղած փաստերով և թէ Թուրք բժիշկներու իրենց արուեստակից Հայ բժիշկներու հանդէպ ունեցած անբարեխիղճ վերաբերումը և թէ գիտական փորձարկութեան ձեւին տակ դժբախտ Հայ զինուորներու վրայ կատարած սճրական սրտաքններ. այս նպատակաւ կազմուեցաւ փաստահաւաք և խմբագրական մարմին մը, նախագահութեամբ Տօք. Կ. Խանճեանի, և աշխատակցութեամբ Մեղակուրեան, Նորայր, Խ. Հայրապետեան, Ն. Ուզունեան, Սմայրաշճեան, Պալքաճեան և Դրէօյեան տօքթօրներու և քիչ ժամանակուան մէջ

դու ի հանեցին երկու կարեւոր աշխատութիւններ, առաջինը՝ հայերէն, Հայ բժշկութեան աստ զոներ անունով, իսկ միւսը Թրանսերէն՝ *Les persécutions contre les médecins Arméniens* վերագրով ուր ի լարգաղաքակիրթ աշխարհի ծանօթացուցին թրքական անախընթաց ոճրագործութիւնները:

Նոյն նպատակաւ Թրանսերէն ճառեր խօսեցան Հայ բժշկական Միութեան կողմէ, Տքթ. Թորգոմեան Հելլէն բժշկական Միութեան կազմակերպած սգահանգէսին մէջ և Տքթ. Կ. Խանճեան Հայ մատուորականներու համար սարգուած ասլիլ 11ի սգահանգէսին: Եւսն ճառերը կը պահուին մեր ատենագրութեանց մէջ:

Նոյնպէս կատարուեցաւ ոգահանգէս մը Ֆիլիպէի մէջ Հայ կարմիր Խաչի կողմէ, նահատակ հայ բժիշկներու յիշատակին, ուր մեր թղթակից անդամ Տքթ. Օրմանեան իւր ճառով ծանօթացուց Պուլկար, Բաալպցի և Պրանսացի բժիշկներու նահատակ հայ բնկերակիցներու վրայ կատարուած խժդժութիւնները. ոչ նուազ կարեւոր գործունէութիւն մը ցոյց աւելին նաև մեր թղթակից անդամները Տքթ. Ճէլլայ Պօսթրնի մէջ, Տքթ. Օրմանեան Ֆիլիպէի մէջ, Տքթ. Բաղրեւանդեան Լօղանի մէջ և Տքթ. Սոլաքեան Բարիդի մէջ, ծանօթացնելով Եւրօպայի. Հայ բժիշկներու տառապանքը, որուն առթիւ Հայ և օտար թերթեր յուզումնայից յօդուածներ գրեցին. մեր աշխատութիւնը ներկայացուեցաւ նաև Բաբիլի *Académie de Medecine*ի:

Վերջապէս Միութիւնս ներկայացուած ամէն առիթ ոգտագործեց ի նպաստ Հայրական դատին:

Ս. Պատրիարք Հօր յանձնարարութեամբ Միութիւնը հրաւիրուեցաւ նաև Ամերիկեան Միսիօնէ և Հայաստանի մերին քովսէր Գնդապետ Հէսթլէյ, որուն ամիջապէս պատասխանեց Դիւանս իրեն բնկերակից առնելով Միութեանս նախկին Ատենապետ Տօքթ. Մամթէնեան և Տօքթ. Դաւիթեան և Նազգաշեան, և հաւաքալիք բնդունելութիւն մը գտնելով, պարգեց մեր ցուերը, մեր կրած տառապանքը փոստաթուղթերով և խոտացաւ ի պահանջել հարկին տրամադրուիլ և մեր ուժերը ի սպաս դնել հոն ուր որ կոչէ պարտականութիւնը:

Միութիւնս այս տարեշրջանին Պատուակալ նախագահի տիտղոսը տուաւ Ամենապատիւ Ս. Պատրիարք Հօր, որ իր համակրութեամբ քաջալեր հանդիսացած է միշտ Միութեանս ձեռնարկներուն:

Բարերար Անդամի տիտղոսը տուաւ Յովհաննէս Էփ. Իսկէնտէրի որ իւր հանգուցեալ եղբորը Տօքթօր Իսկէնտէր յաշախ երկու հարիւրէ աւելի գիրքերց Միութեանս կը նուիրէր. յարմար առիթով մը Հայաստան հաստատուելիք բժշկական մատենադարանին մէջ ամփոփուելու համար:

Պատուոյ անդամի տիտղոսը տուաւ Անտոնեան Միսքանութեան մեծաւոր Փերապատիւ Հայր Եղիա Վարդապետ Բիշեանի, որ թերադրիչը եղած էր յիշեալ նրա իրաւունքիւն: Եոյնպէս Պատուոյ անդամի տիտղոսը տուաւ Միութեանս անդամներէն Տքթ. Արդուհանի, որ վիրարութեան գործիքներու ճօն տուի մը կը նուիրէր Միութեանս, Հայաստան գրեկելու համար:

Միութիւնս գծախառնութիւնը ունեցաւ այս առ-
քեջըջանին կորսնցնելու Պարտաքանական ատեանի ան-
դամներէն վերաբոյժ Տօքթ. Նազարեան պէյր, որուն վա-
զանաւ մահուամբ կազմալուծուած պարտաքանական
ատեանը կազմակերպուեցաւ անդամ նշանակուելով Տօք-
թօրներ Մաաթէսեան, Չօհրապ, Արդուժանեան:

Նոյնպէս ընտրուեցաւ արտաքառարանի յանձնախումբ
մը զոր կը բաղկացնեն, Իսեբեան Արքադան, Հայր Ար-
սէն Ղազկիւհան, Տօքթ. Ներ Տիրսն Գարաժաճի, Զիլինկիր-
եան և Թորգոմեան. այս յանձնաժողովը կը յուսանք որ
քր աշխատութեան կը ձեռնարկէ այս աարի:

Միութիւնս այս չրջանին ունեցաւ թղթակցութիւն-
ներու երկար շարք մը որոնց պատասխանեց հարիւրէ
աւելի նամակներով:

Կատարեց նաև 250 սոկիի չափ հանգանակութիւն
մը բժիշկ զեղազօրծ և առամաքոյժ արուեստակից-
ներէ, Հայերէն Ֆրանսերէն յուշարձանին տպագրու-
թեան իբր ծախք. նոյնպէս սպաննուած Հայ բժիշկի մը
այրիկն համար ներքին հանգանակութիւն մը կատարե-
լով, գոյացած 2500 դրշ. ի դուժարք յանձնուեցաւ ա-
նոր իբրեւ ճանապարհածախս:

Միութիւնս Ազգ. Ուսումնական խորհրդին փափա-
քին գոնացում տալու համար ազգային վարժարաններու
առողջական հոգստարութիւնը ստանձնել որոշեց և նախ
ուսուցիչներու և ուսուցչուհիներու անձնական առող-
ջական վիճակը քննելու ձեռնարկել, ըստ այնմ անոնց
պաշտօնավարութիւնը թողադրելու կամ ոչ:

Այս առթիւ ուրախութեան է ինձ յայտնել թէ Հայ

19913-59

բժշկական միութիւնս իւր մասնաւոր թերթը ունենալու
խիստ կարեւոր պահանջքը հարթեց, որդեգրելով «Դար-
ման» անուն ամսաթիւթը, որուն խմբագրական հոգը
միութեանս կողմէ կազմուած յանձնախումբ մը պիտի
ստանձնէ և որուն միմիայն վարչական ու նիւթական
պէտքերը անձնուիրարար ապահոված է Միութեանս
անդամներէն Տօք. Օննիկ Փափաղեան երախտապարտ
կացուցանելով իր ընկերները:

Միւրիկ' արուեստակիցներ, տեղեկագրիս ընթեր-
ցումը վերջացնելէ առաջ, պարտ կը սեպեմ չնորհա-
պարտ զգացումներս յայտնել իմ յարգելի արուես-
տակիցներուս այն վստահութեան համար, զոր յայտնե-
ցին ինձ կոչելով զիս այս խիստ պատուարեր պաշտօնին,
չնորհակալութիւն նաև զիւանի իմ ընկերներուս, նա-
մանաւանդ ատենապետ Տօք. Թորգոմեանի, որուն
յոգնաջան աշխատութիւնը Միութեանս բարգաւաճման
համար ծանօթ է ձեզ արդէն:

Նոյնպէս կը կարծեմ թէ ձեր ամէնուր զգացման ան-
կեղծ թարգմանը կ'ըլլամ չնորհակալութիւն յայտնելով
ազգային օրաթերթերու, որոնք իրենց էջերը լայնօրէն
տրամադրեցին միութեան ամէն տեղեկատուութիւննե-
րուն:

ԽՕՍԲ ԱՏԵՆԱՊԵՏԻՆ

Միեկի եպիսկոպոսներ

Համարատու Տեղեկագրին ընթերցումով Միութեանս Դիւանին պաշտօնավարութիւնը վերջ կը գտնայ ա՛յլեւս . իբրեւ Ատենապետը այդ Դիւանին, Ձեզմէ հրաժեշտ առնելու ստիպւած պահուս, պարտականութիւնս կը հաժարիմ սրտագին չնորհակալութիւններս Ձեզ յայտնել, ո՛չ թէ երկրորդ անգամ զիս ատենապետ ընտրելով անժառանգի պատիւ մը ինձ բրած ըլլալուդ համար, այլ այն հգոյր քակցութեանը համար, զոր Դուք ընծայեցիք և ես կարողացայ Դիւանի յարգոյ ընկերակիցներուս աշխատակցութեամբ, ի կատար ածել ինձ յանձնուած փափուկ պաշտօնը :

Տարեշրջանը՝ զոր բոլորեցինք, ուրախ եմ յայտաբարելու, թէ լի եղաւ արդիւնաւոր դործունէութեամբ . հակառակ որ՝ հերու այս միջոցիս, մենք ամէնքս կը գտնուէինք դեռ վատչուէք պատերազմին դառնաղէտ ապաւորութեանը ներքեւ, հակառակ որ՝ զինուորական տաժանելի ծառայութեան մը ծանր յոգնութիւնները մենէ շատերուն ուժերը սպառած, կորսւիլ ջլատած էին, և դառնակիւծ սուգեր մեր սիրտերը խոր խոցած, մենք սիրայօժար վերստին փարեցանք Հայ Բժշկական Միութեան . զայն գրեթէ գերեզմանէ մը դուրս քաշեցինք, շունչ տուինք անոր, զոր իր օրբանին մէջ խեղդել փորձեց վատ բռնակալութիւնը և չյաջողեցաւ :

Շուտով կարողացանք մեր անդամներուն թիւը եռապատկել . երեսասարկ և կարող ուժերով Միութեանս դիրքը ամրացնել, թղթակիցներ ունենալ զանազան քաղաքներու մէջ, ինչպէս՝ Բաքիդ, Պոստըն, Լոդան, Սօֆիա, Ֆիլիպէ, Չմիւռնիա, Բոնիա, Ատաբազար, Թիֆլիզ, և նաեւ՝ մեր ցանկալի Հայաստանին առժամայ մայրաքաղաք ԵՐԵՎԱՆի մէջ :

Մեր ժրաջան Ատենադպիր Տօքթ. Եղ. Շահպաղի պատրաստած գեղեցիկ Տեղեկագիրը հաւատարիմ և մանրամասն կերպով պատկերացուց, թէ ինչ աշխատութիւններ Միութիւնս ունեցաւ անհետացող տարիին մէջ, քաջաբերիչ են անոնք այո՛ւ . բայց արդեօք բաւական են, կրնա՞ն գոհացուցիչ նկատուիլ, ազգային ներկայ կացութեան ստեղծած բերապիսի պահանջներուն հանդէպ . . . ներեցէ՛ք ինձ բոկ թէ ո՛չ . . .

Միութեանս այսչափ աշխատութիւնները՝ ըստիս, ուրիշ բան չէին, բայց եթէ՝ սկզբնաւորութիւն, շատ մը ուրիշ աշխատութիւններու, զորս հրամայապէս կը պարտադրէ մեզ սկսող նոր Տարեշրջանը :

Ազգային Դպրոցական առողջապահութիւնը այժմ առաւել քան երբէք՝ մեր աշակուղջ հսկողութիւնը և ազդու միջամտութիւնը կը պահանջէ, պարտաւոր ենք մեծ թափով նուիրուիլ այս կենսական հարցին և զայն մեր Սրակարգի խնդիրներուն գլուխը դասել, միտք բերելով՝ թէ մեր նորածին Հայաստանի ապագայն Հայ մատաղ սերունդի քաջաւորը վիճակէն է կախուած, թէ մեր նորակենցաղ Հայրենիքի առողջ կեանքին առանցքը Հայ մանուկներու քաջողջութիւնը միայն կը բնայ կազմել :

Դպրոցական առողջապահութեան հետ ոչ նուազ կարեւոր մտածութիւննիս պէտք է գրաւէ նաև, ծնունդականներու առողջութիւնը և առ այս՝ Ամսաթիւրը՝ զոր Միութիւնս պիտի սկսի ընդհուպ հրատարակել, հարկ է որ՝ մեր ծնուցիչ—բժիշկներու ժամադրավայրը բլլայ և անոնց քարոզութիւններուն շնորհիւ, մեր թերթը իր անունին համապատասխան իսկական ԴԱՐՄԱՆ քննայէ ծննդաբեր Հայ մայրիկներու վիճակին, միանգամայն բողոքի ուժգին ձայներ բարձրացնէ զօրհանապազ տեղի ունեցող վիժումներու դէմ:

Ձեռ ուզեր երկարել և մի առ մի թուել, թէ ինչե՞ր պարտաւոր ենք ընել դեռ, թոյլ տուէ՛ք ինձ սակայն՝ զգացնել Ձեզ, թէ Միութիւնս կարող է շատ բան ընել. և արդարեւ՝ մենք կրնանք ամէն տեսակ ձեռնարկի մէջ յաջողիլ, յաղթել՝ ամենակերպ զօրութիւններու, եթէ ունենանք անհողդողդ կամք և իրարու հետ բլլանք: Մի. Մի ա՛յնպէս՝ որ ո՛չ մէկ ոյժ կարենայ բաժանել զմեզ:

Իրարու հետ չաղկապուելու ենք՝ միաձուլ զանգուած յօրինելու աստիճան, և այս զանգուածը, վրստահ եղէ՛ք որ կը ձեւանանայ, եթէ մենք զիրար սերտ սիրով սիրելու պարտականութեան մէջ չթերանանք երբէ՛ք. «Արեւիկե՛ք զվախանա» գեղեցիկ խօսքը՝ հազարաւոր դարեր առաջ նուիրադորձած են Հնդկա-Չին հին բժիշկները. «Արեւիկե՛ս զրկիւր ես, իբրեւ զանձն» պատուէրը՝ Հիպոկրատ մեծ բժշկապետը չափաւորութիւն գրած է բժշկական արուեստի պարտաբանութեան ճակատը. և այդ հնագոյն դարերէն սկսած, բը-

ժըշկութեան հիմնաքարն եղած է՝ ՍէՐ. ՍէՐ առ հիւանդս, ՍէՐ առ ընկերս:

Դուք ամէնքդ այդ սէրը կը կրէք ձեր սրտին մէջ երբ ո՛ր և է հիւանդի մը կը մերձանաք. այդ սիրովը վառուած էք միշտ՝ երբ տառապելի մը ցաւին դարձան փութացնելու կը կոչուիք. ինչո՞ւ ուրեմն նոյն սէրը չունենալ ընկերի հանդէպ, ինչո՞ւ կ'ըսեմ՝ նոյն սէրը բժիշկ բժիշկի հանդէպ չկրէ. երբ զիրար ԵՂՅԱՅՐԱՅԻՅ քաղցր յորջօրջմով կը մկրտեն չարունակ:

Բժիշկ մը իւր ընկեր բժիշկը, իբրեւ իրեն մէկ մասը համարելու է և անոր համար միշտ անձնուէր գրտնուելու պարտաւոր է: Վաթէւոյի պատերազմին ժամանակ Մեծն Նաբոլէօնի վիրաբուժապետը Լաուէ կը վիրաւորուի. Բրուսիական զինուորներ վրայ հասնելով՝ զայն լաւ մը գանակոծելէ, կողոպտելէ յետոյ, զրեթէ մերկ վիճակի մը զայն կը հասցնեն ու ձեռքերը ետին կապած՝ կը տանին իրենց զօրապետին, որ կը հրամայէ իսկոյն հրացանի բռնել զայն: Ինչո՞ւ Լաուէն տրուած հրամանին գործադրութեանը կ'ենթարկուի անյապաղ, հրացանները կը շաղկաւն, նշանադրութիւնն իսկ կ'սկսի, երբ Բրուսիացի վիրաբոյժ մը՝ որ հոն ներկայ էր, յաշկարծ Լաուէն ճանչնալով առաջ կը նետուի, կեցէ՛ք կը պօռայ, բժիշկ է այդ՝ կ'ըսէ, ու կ'ազատէ Լաուէի կեանքը:

Բրուսիացի բժիշկի մը ա՛յսքան անձնագոհութիւնը անհաւատալի դո՛ւցէ թուի այսօր, մանաւանդ Հայերուս, սակայն՝ եղելութիւնը պատմողը Վաթէւոյի պատերազմին պատմադիրներէն՝ Հանրի Հուսէ Ֆրանսացին

է (Տե՛ս «1815» de Henry Houssay, Հատոր II, - էջ 422), և զայն այժմ յիշելովս, նպատակս է ցոյց տալ թէ՛ ո՛ր տասնհինգ թիւիկ մը պարտաւոր է սիրել իւր բժիշկ բնկերը, թէ իսկ՝ իւր թշնամին ըլլայ այն, հապա՛հ ճիշտի իր արիւնակից համապզի բնկեր-արուեստակիցը:

Այն օրը որ մենք իրարու քով գայով ծնունդ տուինք Հայ Բժշկական Միութեան, այն օրը՝ որ մեր նահապալ արուեստակիցներու անյայտ գերեզմաններուն վրայ աղի արցունք թափելով, անոնց յիշատակն անմահացուցինք, այն օրը կ'ըսեմ, մենք ցոյց տուինք թէ Հայ բժշկական դասին մէջ իրերասիրութեան անշէջ հուրը կը վառուի ջանա՛նք դայն չմարել, աւելի արծարծել, և գտն գործե՛նք, որ մեր Միութեան անդամներու թիւը բազմապատկելով բազմապատկե՛նք. ձեռք ձեռքի՛ միակամ աշխատի՛նք Հայ Բժշկութեան պատիւը բարձր պահելու, հեղինակ ըլլա՛նք ազգօգուտ գործերու և Հայաստանի բարգաւաճման համար բոլորանուէր ծառայե՛նք:

Այն քաղցր յուսով, թէ 1920 տարին գեղեցիկ աշխատութիւններու նոր խանդ և նոր աւիւն պիտի վառէ մեր սիրտերուն մէջ, կ'ողջունեմ մեր Թ. Տարեիշտներ և կը դռչեմ՝ Կեցցէ՛ Հայ Բժշկական Միութիւն...: ՏՕՔԹ. ՎԱՀՐԱՄ Յ. ԹՈՌՈՒՄԵԱՆ

Բեաւ, 4 Յունուար 1920

Վ Ե Ր Յ Ի Շ ՈՒ Մ

Արտասանում

Հայ Բժշկական Միութեան Գ. Ժողովին մէջ

1 Փետրուար 1920

Յարգելի եղբայրակիցնե՛րս,

Տօներու տօնն է և մեծագոյնը, զոր կը կատարէ այսօր ամբողջ Հայութիւնը, որովհետեւ՝ եՐԱՁը, որուն այնչափ բուռն կերպով սիրահարեցան մեր բանաստեղծները և շարունակ զայն երգելով հայեցան ու մաշեցան, հայրենիքի ՈՍԿԻ եՐԱՁը՝ որուն համեմուտ ջիւղի իշխով՝ իրենց քնարին ամէնէն քաղցր թելերը հնչեցուցին ու մեռան՝ իրիմեան Հայրիկներ, Բագրատունիներ, Աբովեաններ, Ալիշաններ, Քամար—Քաթիպաներ, Նար—Պէյներ, Պատկանեաններ, Բաֆֆիներ, Նալբանդեաններ, Նազարեանցներ և գեո չա՛տ չա՛տ ուրիշներ, և որուն համար Հայ Ազգը առաւ միլիոնաւոր զոհեր, այդ ԱՅՈՅԸ եՐԱՁը կիրակաճանայ վերջապէս: Հա՛մաճայնական տէրութիւնները պաշտօնապէս կը ձանձնան ահա վերածին Հայաստանի մասնուկ Հանրապետութիւնը: ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ կը հռչակուի ԱԶԱՏ... ԱՆԿԱՍ... Այժմ առաւել քան երբէք բոլոր Հայ չուրթեր կրնան ուրեմն համարձակաճայն բարբառով դռչել՝ Կեցցէ՛ Հայաստան, Կեցցէ՛ Հայկական Հանրապետութիւն... (Բուռն ծափահարութիւններ):

Նոր, բոլորովին նոր՝ Հայոց պատմութիւն մը այլեւս Կ'սկսի, և այդ նոր պատմութեան մէջ մինչ ուկեալս...

կ'արձանագրուին հետզհետէ այն պաշտելի. ՄԵՐ ՀԵՐՈՒՆԵՐԸ. որոնք Հայ Յեղափոխութեան ջանալոյց և առաջնորդ, իրենց արիւնը ուղխինա՞նս թափեցին Հայաստանի դարաւոր շղթաները փշերու, այդ Պատմութեան մէջ՝ յանկարծ կը թուի ինձ տեսնալ յածիլը խմբակի մը Հայ բժշկական հին դէմքերու, որոնք՝ ազգային վերածունդի այս չքեղ պահուն իրաւունք մը կ'ունենան Հայկական ազատագրութեան անդրանիկ ռահիբրաներուն կարգը դառնելու: Ներուի՛ թող ինձ վերջիչումի ակնարկ մը նուիրել անոնց:

Բժիշկներու այդ խմբակը կը բաղկացնէին՝ Տօքթ. Նահապետ Ռուսինեան, Տօքթ. Բարունակ Յերուհիան, Տօքթ. Ստեփան Ասլանեան, իրենց գլուխ ունենալով նշանաւոր Տօքթ. Սերվիչէնը:

Այս մեծ մարդն էր, ա՛յո, Սերվիչէնը, որ սնած ու մեծցած 1830ի ֆրանսական Բ. յեղափոխութեան ազատաշունչ գազափարներով, երբ 1842ին Եւրոպայէն Պոլիս կը վերադառնայ, իր բժշկական բարձր դիրքին մէջ՝ իրեն առաջին մտածուածը կ'ընէ իւր Եղզը, որ դժբաղդ տգիտութեան մը մէջ դեռ կը լողար. ամէն ջանք ի դորձ կը դնէ՝ նախ Ազգ. Պատրիարքարանի խեղճ ու անկերպարան վիճակին ու ամիրայական ողբալի կամայականութիւններուն վերջ տալ, և իրեն աջակից առնելով Ռուսինեան, ապա Ֆէրուհիան, Ասլանեան Բժիշկները, որոնք ալ՝ 1848ի ֆրանսական Գ. Յեղափոխութեան գազափարներովը նոր տոգորւածներ էին, կը յաջողի Օրէնքի ենթարկել ազգային Պատրիարքական սանձարձակ իշխանութիւնը և Յակոբիկ Կրճիկ-

եանի միջոցաւ հաստատել տալ Հոգեւոր և Գերագոյն ժողովները, որոնցմէ պիտի ծնէր ապա Ազգ. Պահաւանագրութիւնը:

Այն ժողովներու հաստատումէն յետոյ, Սերվիչէն պատճառ կ'ըլլայ Ուսումնական ընկերութիւններու շուտափոյթ կազմութեան, և 1846—50ին կը հրատարակէ ՍԵՋՅՈՒՆԻ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆԻ անունով տետրակներ, որոնց մէջ Հայրենասիրութեան ու ազգասիրութեան նուիրւած էջերը, դեռ այսօր ամէնէն անտարբեր Հայուն սիրտն անգամ թուեղ կը հանեն և Հայրենիքի սիրովը կը բոցավառեն:

1846ին կ'աշխատի ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԹԵՐԹԸ հիմնել, և իրեն օժանդակ առնելով՝ Գրիգոր Ազաթնի, Նիկողոս Զօրայեան, Մկրտիչ Ազաթնի, Կարապետ Իւթիւճեան և ուրիշներ, սքանչելի յօդուածներ հոն կը գրէ մեր Ազգին թշուառ վիճակի՛ վրայ և կը խրատէ որպէս զի ամէն Հայ պինդ փարի երկրագործութեան արուեստին, զոր երկար գրութիւններով կը ներկայացնէ՝ իբրեւ միակ փրկարար միջոց ազգատութիւնը վանելու և իբրեւ ճանապարհ երջանկութեան: Այս հաւատքով՝ թելադիր կ'ըլլայ 1848ի երկրագործական Ընկերութեան կազմութեանը և 1853ին ազգային նորակազմ Ուսումնական Խորհուրդին Ատենապետ ընտրուելով, առաջին իսկ օրէն՝ Եէաիգուլէի Ս. Փրկչեան Որբանոցին մէջ բանալ կուտայ երկրագործական վարժարան:

Այսչափով չէր աւարտեր սակայն, անոր յետապնշած ազգօգուտ նպատակը. կը փափաքէր՝ որ Հայ Ժողովուրդի բոլոր խաւերուն մէջ վառուէր Ազգային ի-

բաւունքի և Պարտքի նուիրական սկզբունքներու գիտակցութիւնը, ըստ այսմ՝ նախապէս յիշուած բժիշկներուն հետ, Պալեաններ, Օտեաններ, Տատեաններ, և ուրիշներ իր շուրջը բոլորելով, երկար աշխատութիւններէ ու տքնութիւններէ յետոյ կը յաջողի պատրաստել Սահմանադրութիւն անունով Ազգային Կանոնադրութիւն մը, նախ՝ 1857ին, բայց աւելի՝ 1860ին, որուն տուածին Ընդհ. Ժողովին անդրանիկ Սահնապետն ալ Սէրվիլէն ինքը կ'ըլլայ:

Ազգ. Սահմանադրութեան հետ կը ծնէին հետ ընդհետ կրթական նորանոր ձեռնարկներ, հայրենասիրութեան հուրը կ'արթարծեր Ազգին մէջ, կը բաղմանային Հայ Դպրոցները և Սէրվիլէն բժիշկ՝ հզօր խթան կ'ըլլար անոնց, ո՛չ միայն Կ. Պոլսոյ մէջ, այլ և հեռուները: Մնչո՛ւշտ դարձանք չեմ պատճառեր ձեզի երբ յայտնեմ թէ Սէրվիլէնը եղած է նաև Հայկական խնդիրին հզօր՝ բայց զոգունի մէկ աշխատողը, ինչպէս կ'իմանանք՝ անոր 1878 ապրիլ 12ին Գէորգ Դ. Կաթողիկոսին ուղղած մէկ նամակէն, զոր Առաքել Սարուխան հրատարակեց 1912ին իւր ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐ երկասիրութեանը մէջ (Էջ 355—327):

Թէ Սէրվիլէնի հետ Ռուսիեան, Ֆէրուհիսան, Առաքանեան բժիշկները իրենց զբիշովն ու անժողանալի աշխատութեամբ ի՛նչ գնահատելի ծառայութիւններ մատուցին ազգային յառաջդիմական շարժումներու, պատմութիւնը ըստական նոր է և առ այժմ հարկ չեմ տեսնար զայն մանրամասնելու. սաչափը միայն կ'ըսեմ թէ նահապետ Ռուսիեան Ազգ. Սահմանադրութեան գլխա-

ւոր խմբագիրն եղաւ և ջերմ պաշտպանը, Բարունակ Ֆէրուհիսան զօրեղ աջակից մը Ռուսիեանի և Սէրվիլէնի, իսկ Սահման Ապանեան՝ Սան-Ստէֆանօի 16րդ յօդուածին անձանօթ ճեղքիմովը...: Երեքն ալ Ազգային Ժողովի Սահնապետ ըլլալով, մէկէ աւելի անգամներ մեծ վտանգներէ փրկեցին Ազգ. Սահմանադրութիւնը, որ՝ հակառակ իր խոշոր թերութիւններուն, անուրանալի է՝ թէ եղաւ յուսկի անդաստան մը, ուր տուածին անգամ ցանուեցան Հայ Յեղափոխութեան վեհմիջապարիս հունտերը, և այդ հունտերուն արդասաւորութեանը երախտաւոր մշակներ հանդիսացան այս չորս բժիշկները՝ Սէրվիլէն, Ռուսիեան, Ֆէրուհիսան, Ապանեան:

Տօքթ. Սա. Ապանեան 1876ին՝ Ազգային Ժողովին մէջ իբր ատենապետ՝ Տօքթ. Ռուսիեանի դամբանականը խօսելով, ցաւ յայտնած է որ Սզգը չունի Բանթէն մը, հոն Ռուսիեանի անունը ոսկիտառ արձանագրելու... Հայկական անկախութեան պայծառ արշալոյսի ծագած այս պահուն, ես պիտի փափաքէի՝ որ Հայ բժշկական դասը իւր սիրար իբր Բանթէն բանար և խոր արձանագրէր անունը այս չորս երեւելի բժիշկներուն, որոնք Հայ յեղափոխական շարժումներու անդրանիկ սերմնացաններէն համարուելու մեծ իրաւունքն ունին՝ Խրիմեան Հայրիկի, Ներսէս Վարժապետեանի, Յակոբիկ Կրճիկեանի, Յակոբ Պալեանի, Գրիգոր Օտեանի և դեռ շատ ուրիշներու հետ, որոնց միացան նաև երկու երիտասարդ բժիշկներ՝ Տօքթ. Տիգրան Փէշաբմալճի և Յարութիւն Թրեաքեան:

Այսպէս ուրեմն Ազգային ազատագրութեան փառաւոր Սյուրմին մէջ Հայ բժշկութիւնն ալ կը ժառանգէ այսօր պատուաւոր էջ մը՝ շնորհիւ այս հին բժիշկներու, որոնց մասին խօսելու պատիւն ունեցած այս վայրկեանիս, խորագգաց յուզուծով մը կը մտածեմ թէ անոնց նուիրական յիշատակին սրշափ պատուաբեր պիտի ըլլար, բազմութիւնը այն երիտասարդ Հայ բժիշկներուն, որոնք ազատութեան ջանք ձեռին՝ իրենց կեանքը զոհեցին, աւազ, կախաղանի վրայ, եւրապայական տակ, կամ խուժուած տանջանքներու մէջ։...

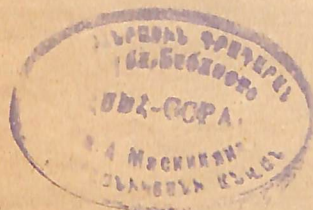
Այս վերջիշուծը սակայն, նորանոր պարտականութիւններ կ'ստեղծէ արդի Հայ բժշկական դասուն և կ'ստիպէ մեզ՝ ժիր գործունէութիւն ունենալ Հայկական նորածին Հանրապետութեան զարգացմանը համար և ջանալ՝ ո՛չ միայն հետեւող ըլլալ Սէրվիլէն, Ռուսինեան, Ֆէրուհիան, Ասլանեան բարեյիշատակ բժիշկներու, այլ և զիւր անցնիլ, գերաւանցիլ զանոնք հայրենանուէր և ազգանուէր դրական գործերով։

Միտ ընդհանր, որ այժմ իսկ չա՛տ մը արուեստակիցներ Ազգային ազատութեան սուրբ գործին հոգեւին նուիրուած, մեծ անձնուիրութեամբ կ'աշխատին ու կը աքնին, և Հայկական Կառավարութեան գլուխն ալ կը գտնուի եղբայրակից մը, Պ. Ազեքսանդր Խաթիսեան, որ նոր Հայաստանի կեանքին փրկութեանը համար կը հանգիստնայ իսկական բժիշկի դերով։

Օ՛ն, անկեղծ օժանդակներ ըլլանք ասոնց, և երիցս դռնէն, Կեցցէ՛, կեցցէ՛, կեցցէ՛ յաւերժ ՀԱՅԱՍՏԱՆ ու ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ (*)։ [ԲՈՒՆԵ Եւ երկար ծափահարութիւններ]։

ՏՊԲԹ. ՎԱՅՐԱՄ Յ. ԲՈՐԳՈՄԵԱՆ

(*) Սոյն բանախօսութեան նրատարակութիւնը Հայ Բժշկական ժողովը միաձայնութեամբ խնդրեց ՏՊԲԹ. Ա. Պանչեփանեանի առաջարկով։

ՀԱՇՈՒԵԿՇԻՌ

ՀԱՅ ԲՇԺԿԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹԵԱՆ Գ. ՏԱՐԵՇՐՁԱՆԻ (1914-1915) (Օսմ. ոսկի 108 դր.)
Մ Ո Ւ Տ Ք

Բ. տարեշրջան, 4 տարեվճար	ԳՐԵ. ՔՐ.	ԳՐԵ. ՔՐ.	Ե Լ Ք
12 նոր անդամներու մուտք	300	22	
36 հին եւ նոր անդամներու տարեվճար	1296	1335 75	
Ն Ո Ւ Է Ր Ն Ե Ր	1950	548	
Լուծեալ Հայ Գ. Խ. Ի ընկերութենէ	3240	230	
Պ. Ս. Քիւրքմանէ	500	112	
տարուան տոկոսը	171 50	53 75	
ընդամենը	1211 75	2301 50	
	8569 25	10417 25	
	4149 50	12718 75	
	12778 75		

307

